УДК 316.74: 028

Наталія Чигрина
директор наукової бібліотеки
Таврійського державного
агротехнологічного університету

ЧИТАННЯ У ПРОЦЕСАХ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ТА ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті аналізується проблема ролі і місця читання в становленні майбутніх фахівців в умовах трансформації суспільства. Із залученням даних сучасних соціологічних досліджень характеризується динаміка читацької поведінки в умовах змін в концепції вітчизняної освіти, аналізуються чинники, що впливають на процеси соціалізації і професіоналізації студентства, на поведінку читачів. Наводяться деякі гіпотези відносно подальших змін характеру професійного читання студентської аудиторії.

Ключові слова: *соціалізація, професіоналізація, студенти, читання, книга, читач, бібліотека.*

Постановка проблеми. Діалектика наукового пошуку в площині дослідження механізмів соціалізації та професіоналізації студентської молоді, до яких належить читання наукової та довідкової літератури, призводить нас до певного вихідного конструкту, згідно з яким читання, як соціальний феномен й як процес, повинне розглядатись як у структурному ракурсі, так й у ракурсі функціональному. Актуальність такого пошуку виходить із визнання факту змін в структурі простору соціальних комунікацій, а також із визнання зростання навантаження на читання як необхідну частину самостійної роботи студентської молоді.

На думку автора, читання, з одного боку, забезпечує той необхідний багаж знань, умінь та навичок, який, значною мірою, визначає характеристики особистості, які дають їй можливість посісти місце у одній з соціальних груп суспільства, а з іншого, виступає як частина певної соціальної ролі, обумовленої відповідним соціальним статусом.

Виклад основного матеріалу. Зрозуміло, що однією з найважливіших сторін формування цивілізованого суспільства є його структуризація, яка, у свою чергу, є неможливою без формування «правил гри», де кожен громадянин отримує своє місце в суспільстві – соціальний статус і, відповідно, виконує рольові функції, які цьому статусу відповідають.

Саме набуття пристойного, на думку певних верств молоді, статусу є однією з найвагоміших складових планів життєвого самовизначення, що їх будує молодь на етапі дотрудової соціалізації. Українські соціологи – О. Балакірева, О. Вишняк, Є. Головаха, І. Мартинюк, В. Пилипенко, Н. Паніна, В. Чигрин та інші [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7] звертали увагу на складність

механізмів життєвого самовизначення молоді й набуття нею особистісного й суто соціального статусу. Але усі вони, як, до речі, й респонденти низки досліджень, виділяють такий елемент механізму реалізації життєвих планів, як освіта, навчання.

Так, у 2006 році творчим колективом центру "СОЦІО", за участю автора, в рамках більш масштабного дослідження (ІС НАНУ, керівник В.І.Тарасенко), у дев'яти областях країни цільовим опитуванням було охоплено 707 випускників сільських загальноосвітніх шкіл.

Для цього ми використовували методики російських вчених (Левада-центр), які дозволяють деталізувати реальне й прожективне у планах життєвого самовизначення молоді.

Пізніше (2007-2008 рр.) ми опитували випускників міських шкіл Запоріжжя та області (N=778), одержавши практично ідентичну картину.

Таблиця 1

Плани життєвого самовизначення учнівської молоді, %

Сфери досягнення успіхів	Уже домогли-ся	Поки не домоглися, але вважають, що їм це ще під силу	Хотіли б, але навряд чи вже зможуть домогтися цього	У їхніх життєвих планах цього не було	Загалом
Здобути якісну освіту	7,9	86,4	3,3	2,4	100
Отримати престижну роботу	2,7	86,1	6,4	4,8	100
Створити міцну, щасливу родину*	3,5	78,8	3,1	14,6	100
Заснувати власний бізнес**	2,7	62,9	21,5	12,9	100
Стати багатою людиною	2,1	59,7	23,2	15,0	100
Займатися улюбленою справою	25,6	55,3	11,3	7,8	100
Стати знаменитим, щоб привернути увагу людей	0,4	32,8	17,0	49,8	100
Відвідати різні країни світу	1,7	47,5	39,2	11,6	100

* Уточнення відповідей показало, що 3,% респондентів мали на увазі родину, в якій вони виросли;

** Уточнення відповідей показало, що 2,% респондентів мали на увазі бізнес батьків.

З наведеної таблиці наочно видно, що серед учнівської (сільської й міської) молоді перше місце в планах життєвого самовизначення посідає мета здобуття якісної освіти. На другому місці – отримання престижної роботи, яку, однак, як свідчать матеріали наших досліджень і дані

літературних джерел, на момент закінчення загальноосвітньої школи, значна частина випускників розуміє дуже розпливчасто. Але уточнення щодо умов отримання престижної роботи, які ми одержали через систему тестування, знов-таки призвели до розуміння випускниками загальноосвітніх шкіл головної умови втілення життєвих планів – одержання інституціоналізованих знань, умінь та навичок, необхідних для отримання такої роботи.

Отже, слід погодитись із тим, що після певного падіння престижу освіти в очах молоді 90-х років, спостерігається повернення розуміння нею важливості одержання освіти як умови і, водночас, механізму набуття стабільного й гідного статусу в суспільстві, а також у тих малих групах, до яких входять представники молоді.

Аналізуючи процес соціалізації молоді, науковці погоджуються, що в головному вона являє собою:

– спільнотний розвиток, який охоплює всіх членів певної соціальної підструктури суспільства, тобто молоді;

– зміну соціального статусу молоді загалом, а також її різних верств та груп від лімінального, характерного для учнівської молоді, на сталий та стабільний;

– розвиток, що відбувається на базі засвоєння соціального досвіду попередніх генерацій, який передається меншою мірою через безпосередні контакти, а головним чином – через засвоєння кодованої інформації, яку залишає по собі кожне попереднє покоління у вигляді книг, фільмів, винаходів тощо;

– розвиток, що створює "мотиваційний механізм психологічної готовності, зацікавленості та цілеспрямованості на соціально корисну та особистісно значущу діяльність" [8, 37].

Складність диференціації соціальних та професійних орієнтацій полягає у надзвичайно тісному переплетенні соціальних і професійних мотивів у життєвих планах молоді. З одного боку, на більш ранніх етапах формування цих планів превалюють орієнтації загальнішого соціального плану, з ідеально сформованою спрямованістю. Не можна вважати стабільними також їхню тривалість, інтенсивність та повноту.

Згодом на перше місце виходять орієнтації професійні, які однозначно закріплюються у працюючої молоді старших вікових груп.

Будучи складним, родовим за своєю структурою, поняттям, статус, як відомо, включає не лише безпосередній стан індивіда в суспільстві у складі певної соціальної групи, але і цілий ряд таких складових, які обумовлюють особливості набору статусно-рольових функцій кожної

людини. Серед них ми б виділили професійний статус, зміст якого залежить, з одного боку, від престижу даної професії в суспільстві, а з іншого – від міри опанування індивідом знаннями, уміннями і навиками у сфері даної професії, а також особистий статус, дещо спрощене тлумачення якого визначає його, як своєрідну «вагу» індивіда в малих групах.

Отже набуття статусу, яке перетворює індивіда у особистість, передбачає проходження певного періоду навчання, здійснюваного, одночасно, у площинах культури й соціальних комунікацій.

Таблиця 2

Оцінювання значущості знань респондентами, % (N = 367, 2008-2009 рр.)

Судження респондентів	Відсотковий розподіл
Знання – це головне надбання людини	40,3
Знання – це головна умова одержання вищої освіти	13,4
Знання – не самоціль, а засіб вирішення поставлених завдань	29,0
Знання є важливими лише в окремих випадках	10,1
У сьогоднішньому житті можна обійтись і без знань	7,2

Не дивно тому, що передумовою отримання бажаного статусу, як з точки зору престижності професії, так і з позицій матеріальних благ, які ця професія може дати людині, є накопичення певної суми знань, які учасники наших досліджень (випускники середніх шкіл) оцінюють наступним чином (див. табл. 2).

Як виходить з матеріалів таблиці, підхід учнівської молоді, яка вступає на шлях предметного життєвого самовизначення, початок якого знаменується або вибором напрямку та місця подальшого продовження освіти, або першою спробою одержання робочого місця, до знань диференціюється наступним чином.

По-перше, знання розглядаються як самоцінність, необхідна для втілення планів життєвого самовизначення. Таку точку зору підтримує трохи більше 40% респондентів дослідження. По-друге, знання, на думку 29% опитаних, мають, скоріше, прикладний, інструментальний характер, оскільки за їхньою допомогою можна досягти вирішення поставлених завдань. По-третє, знання, як вважають 13,4% респондентів є своєрідним інструментом отримання вищого рівня освіти.

Отже, якщо взяти до уваги, що сумарно тільки 17,3% опитаних випускників середніх шкіл вважають знання другорядним компонентом

втілення планів життєвого самовизначення, то можна дійти висновку, що набуття знань сприймається молодими респондентами одночасно й як розуміння їх в якості рівня культури, необхідного для досягнення суто соціального статусу, й як базової складової досягнення статусу професійного.

Таблиця 3

Вимоги респондентів при обранні професії
(%, N = 1222)

Судження респондентів (продовження речення: Професія повинна…)	Відсотковий розподіл (ранг)
забезпечувати пристойний заробіток	73,3 (1)
Бути престижною	46,3 (2)
відповідати особистим схильностям	42,3 (3)
Бути корисною для людей, суспільства	23,5 (4)
Давати можливість одержати самостійність	17,8 (5)
Мати творчій характер	16,5 (6)
забезпечувати добрі умови праці	13,4 (7)
забезпечувати достатньо вільного часу	11,2 (8)
Допомогти завоювати авторитет у оточуючих	9,8 (9)
Дати можливість бути ближче до рідних	8,3 (10)

Цей висновок підтверджується оцінками студентами вищих навчальних закладів вимог до професії, які вони, на їх думку, висували у шкільні роки, коли починали її обирати.

Приведені цифри і рангові величини першої пріоритетної п'ятірки вимог до професії, що пред'являлися нинішніми студентами до моменту закінчення ними школи, говорять самі за себе. Прагматичність і певна частина індивідуалізму – ось що визначає цінність професійного самовизначення. Лише на четвертому місці знаходиться цінність суспільної корисності професії, яка ще 10 – 15 років тому була поза конкуренцією у більшості випускників загальноосвітніх шкіл.

Це свідчить про те, що саме професійні (інструментальні, значною мірою – соціально-комунікативні) можливості статусу визнаються студентами вищими за загальнокультурні, переважно ціннісні.

Але таке бачення, як свідчать дані опитувань, здійснених працівниками юнацьких бібліотек, які насправді допомагають дещо стабілізувати ситуацію у сфері дитячого та юнацького читання, складається не одразу.

Так, дані соціологічних досліджень Кіровоградської обласної бібліотеки для юнацтва ім.. О. Боженка показали, що до читання книг

юних читачів спонукають звертатися бажання відчувати себе освіченою людиною (перше місце), зацікавленість у опануванні певною професією (друге місце), отримання знань для спілкування з ровесниками (третє місце).

За даними Одеської обласної бібліотеки для юнацтва, останніми роками почав підвищуватися попит на видання з питань комп'ютерної техніки, електроніки. Донедавна ця література мала відношення до дозвіллєвого читання, сьогодні ж її використання часто пов'язане з професією, а також, за словами респондентів опитування, допомагає заробити гроші.

Отже ми бачимо, що формування читацьких потреб юнацтва та молоді відбувається поетапно, включає до себе культурний, професійний та комунікативний аспекти й відчуває потребу у діяльності агентів соціалізації (як первинної – на початку соціальної адаптації, так і вторинної – на етапі формування планів життєвого самовизначення).

Це наше твердження спирається на неспростовні факти дуже слабкого рівня інформативної культури підлітків і молоді. За даними тієї ж Одеської бібліотеки систематичним каталогом зрідка користуються – 48% відвідувачів, а 36% користувачів – взагалі не звертаються до нього.

Ще гірша ситуація з використанням абетково-предметного покажчика – інтерес до нього виявляють лише 10% опитаних. При цьому лише 6-7% опитаних вважають, що вони здатні самостійно підібрати потрібну їм літературу.

Таким чином, можна зробити висновок, що багато потрібної, корисної і цікавої інформації залишається поза увагою молодих читачів, не використовується значна частина бібліотечного фонду. Ми вивчали на протязі чотирьох років відвідуваність абонементів бібліотек низки вищих навчальних закладів різного рівня. За виключенням тих студентів, які набувають професії філологів, інші категорії користувачів бібліотек, у першу чергу, зменшили відвідування абонементів художньої літератури, читання якої має велике соціально-комунікативне й культурне навантаження. Дійсно, телебачення, яке дає молоді можливість отримувати духовні «напівфабрикати», а часто й «готову духовну їжу», яку треба тільки проковтнути, все більше, на жаль, конкурує з художньою книгою, читаючи яку, молода людина сама створює для себе образ, за яким потім формує для себе взірець соціального поводження у суспільстві.

Але професійних знань по телебаченню не отримаєш. От чому, за даними Л. Скокової, вивчають спеціальну літературу хоча б інколи 23%

опитуваних (12% часто і 11% рідко) – за даними моніторингу 2000р. [9, 281]. Звісно, що займаються цим часто – щодня, щотижня – в першу чергу, молоді люди; до того ж їхня частина зросла у порівнянні з 1994 р. від 23% до 29% у 2000 р. З респондентів у віці 30-39 років вивчають спеціальну літературу 14%, у віці 40-49 – 8%.

Слід сказати, що на думку більшості юних читачів – вони є безпосередніми учасниками діяльності бібліотеки, відчувають себе її рівнозначними партнерами.

„Сфера читання стає частиною сфери інформації", - стверджують сучасні дослідники. Безумовно, комп'ютер не має собі рівних у розрахунках, але для того, щоб зрозуміти зміст знань, які буквально звалюються на користувача, необхідна натренована аналітична свідомість та здатність уявлення, оцінки. Зрозуміло, що таких навичок у значної більшості учнівської та студентської молоді немає. Особливо це стосується молоді, яка закінчує загальноосвітні школи, учнів (студентів) навчальних закладів І-ІІ рівнів, а також першокурсників ВНЗ ІІІ-ІV рівнів.

Основа розвитку цих якостей – вироблення вміння читати, аналізувати тексти, орієнтуватися у базі джерел, що саме й повинні прищеплюють вчителі, викладачі, юнацькі бібліотеки, а також бібліотеки вузівські.

У чому ми вбачаємо важливість використання «важелів читання» усіма агентами соціалізації й професіоналізації індивіда?

По-перше, на перших етапах соціалізації, коли мова про реальний вибір професії як засобу досягнення певного місця в суспільстві ще не йде, дитина шляхом копіювання, наслідування, пристосовування інтеріоризує досвід агентів соціалізації, набуваючи, таким чином власної ідентичності, тобто пристосовуючи свій ціннісний світ до ціннісного світу інших. Якщо дитина почує й побачить, що її батьки, вихователі, перші вчителі читають, або посилаються на щось прочитане, яке приносить безумовний зиск, то вона сама майже автоматично буде залучатись до читання, вивільняючи і скорочуючи, таким чином, час й зусилля, який ці агенти соціалізації витрачають на цю дитину. Тобто читання стає для дитини такою ж цінністю, якою воно є для агентів її соціалізації. Засвоюючи у процесі читання слова, фрази, зразки поведінки, норми й декларовані певними текстами цінності, які часто відрізняються від аналогічних явищ та процесів оточуючого середовища, дитина на «книжкових прикладах» будує для себе основні параметри ідентифікації з «великим соціумом», який може у низці компонентів відрізнятись від «малого соціуму», у якому проходить первинна соціалізація індивідів.

Мабуть, слід погодитися з тим, що в умовах, коли значна кількість населення втрачає відчуття стабільного статусу, який надає структуроване суспільство, частково втрачається соціалізаційна функція сім'ї, загалом, малого соціуму, а механізми безпосередньої комунікації стають менш акцентованими, розпливчастими. У малому соціумі формується загальна, досить таки невизначена формула орієнтування на продовження дітьми освіти. Саме цей шлях, обумовлений, з одного боку, замкненим культурним простором малого соціуму, а з іншого – невизначеністю майбутнього самого малого соціуму, призводить до спроб перекладання соціалізаційної функції на соціальні інститути, у першу чергу, на інститут освіти.

Соціально-комунікативні й культурні функції цього, без перебільшення, найважливішого інституту, створеного суспільством, полягають у тому, щоб підготувати кожну нову генерацію до життя й діяльності у суспільстві за його інституціоналізованими нормами, цінностями, зразками поведінки, а також підготовки до отримання певного статусу, який обумовить місце індивіда у соціальній структурі суспільства та її рольові функції, які цьому статусові відповідають.

На жаль, багато дослідників процесів соціалізації й професіоналізації молоді поза увагою залишають важливу, на нашу думку, тезу. Інститут освіти повинен виробити у кожного, хто включається до його діяльності, уміння повною мірою користуватися механізмами безперервної «самосоціалізації» й «самопрофесіоналізації», володіння якими допомагатиме орієнтуватися у соціально-комунікативному та культурному просторі, підтримувати, або цільовим чином коригувати свій статус. До цих механізмів повною мірою належить читання, за допомогою якого переважна більшість людей інтеріоризує так зване спеціалізоване знання.

Зрозуміло, що попасти до самодостатньої професійної спільноти без оволодіння професійними знаннями, професійною мовою, професійними уміннями та навичками неможливо, а отримати усе це тільки через особисте спілкування з викладачем або наставником – нереально. До того ж вітчизняна система вищої освіти, яка намагається послідовно копіювати її західноєвропейську модель, постійно скорочує бюджет аудиторних занять як у загальнонауковому й гуманітарному сегменті, так і у сегменті спеціалізовано-професійному.

Висновок. Враховуючи ці тенденції, ми повинні наразі констатувати, що, вважаючи на беззаперечну роль читання у процесах соціалізації й професіоналізації молоді на тлі скорочення частки читання у дозвіллєвому

сегменті бюджету її часу, саме на читання як потужний засіб підготовки молоді до життя та професії суспільством покладається все більше надій. Воно все частіше розуміється як основна складова культурної, освітньої та соціально-комунікативної підготовки молоді саме в рамках інституту освіти.

Література

1. Балакірєва О. М. Проблеми розвитку соціології молоді на сучасному етапі / О. М. Балакірєва, О. О. Яременко // Молодь України : стан, проблеми, шляхи розв'язання : зб. наук. праць. — К. : А.Л.Д., 1996. — Вип. 5. — С. 226–232.
2. Вишняк А. И. Личность: соотношение трудового потенциала и системы потребностей : социологический анализ / А. И. Вишняк. — К. : Наук. думка, 1986. — 108 с.
3. Головаха Е. И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи / Е. И. Головаха. — К. : Наукова думка, 1988. – 144 с.
4. Мартинюк І. О. Проблеми життєвого самовизначення молоді (досвід прикладного дослідження) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра соціол. наук : спец. 22.00.04 «Спеціальні та галузеві соціології» / І. О. Мартинюк. — К., 1993. — 32 с.
5. Молодежь Украины: ожидания, ориентации, поведение / отв. ред. В. Е. Пилипенко. — К. : Наук. думка, 1993. — 158 с.
6. Паніна Н. В. Молодь України : структура цінностей, соціальне самопочуття та морально-психологічний стан за умов тотальної аномії / Н. В. Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. — 2001. — № 1. — С. 5-26.
7. Чигрин В. О. Сільська молодь: досвід комплексного соціологічного аналізу : монографія / В. О. Чигрин. – Мелітополь : ЗІДМУ, ТДАТА, 2006. – 384 с.
8. Молодежь и демократизация советского общества: социологический анализ / под ред. С. А. Шавеля, О. Т. Манаева. — Минск : Навука і тэхника, 1990. – 364 с.
9. Скокова Л. Г. Соціокультурні ідентифікації та практики у сфері читання / Л. Г. Скокова // Соціокультурні ідентичності та практики / за ред. А. О. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2002. – 315 с.

Чигрина Н. Чтение в процессах социализации и профессионализации студенческой молодежи

В статье анализируется проблема роли и места чтения в становлении будущих специалистов в условиях трансформации общества. С привлечением данных современных социологических исследований характеризуется динамика читательского поведения в условиях изменений в концепции отечественного образования, анализируются факторы, влияющие на процессы социализации и профессионализации студенчества, на поведение читателей. Приводятся некоторые гипотезы относительно дальнейших изменений характера профессионального чтения студенческой аудитории.

Ключевые слова: *социализация, профессионализация, студенты, чтение, книга, читатель, библиотека.*

Chigrina N. Reading is in Processes of Socialization and Professionalization of Student Young People

In the article the problem of role and place of reading in becoming of future specialists is analysed in the conditions of transformation of society. With bringing in of these modern sociological researches the dynamics of reader conduct is characterized in the conditions of changes in conception of domestic education, factors, influencing on the processes of socialization and professionalisation of student, are analysed, on the conduct of readers. Some hypotheses over are brought in relation to the further changes of character of the professional reading of student audience.

Keywords: *socialization, professionalisation, students, reading, book, reader, library.*

УДК 316. 334.3: 324

Виктор Чигрин
д.соц.н., доцент, заведующий кафедрой философии и социологии Таврического государственного агротехнологического университета

ТИПИЧНЫЕ МЕТОДИЧЕСКИЕ ОШИБКИ В ОРГАНИЗАЦИИ И ПРОВЕДЕНИИ СОЦИОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ЭЛЕКТОРАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА

В статье автором анализируются методические ошибки при проведении социологических исследований электоральных предпочтений граждан в период избирательных кампаний и приводятся рекомендации по их устранению. На примере исследований центра научно-прикладных исследований «Социо» показаны возможности прогнозирования результатов выборов различного уровня.

Ключевые слова: *выборы, электорат, выборка, электоральная активность, рейтинги, анкеты.*

Есть в жизни каждого из нас вещи необходимые, но обременительные. К таким «вещам» в полной мере относится и электоральная социология.

Коротко – ее задача состоит в том, чтобы, во-первых, «поставить диагноз» определенному электоральному пространству – стране, региону, округу, городу. Какие группы избирателей составляют на этом пространстве большинство – политизированные, безразличные, протестники? Кто из них придет на выборы? Какие проблемы являются для избирателей главными – проблемы страны, региона, округа?

Во-вторых, социология должна вооружить политические силы и отдельных кандидатов знанием – чего от них хотят избиратели, за какой образ партии или кандидата (не путайте с иконами) они будут голосовать?

В-третьих, социология должна отслеживать динамику изменений, происходящих в настроениях избирателей, динамику мотивации выбора.

И только, в-четвертых, в поле зрения социологии должны находиться рейтинги, которые так охотно публикуют газеты, красиво рисуют на экранах телевидения, транслируют радиостанции.